

ЩЕ ОДНА МІСТИФІКАЦІЯ ВІКТОРА ПЕТРОВА (В. ДОМОНТОВИЧА): УМАНСЬКИЙ ЕПІЗОД БІОГРАФІЇ НАУКОВЦЯ І ПИСЬМЕННИКА

Лопушан Тетяна Володимирівна,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
Litera2u@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4408-6877*

Зарудняк Наталя Іванівна,

*старший викладач кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
nzarudnyak1@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7736-0341*

У статті зроблено спробу з'ясувати невеликий епізод з життя відомого українського вченого Віктора Платоновича Петрова (В. Домонтовича), котрого недаремно називають одним з останніх українських енциклопедистів. Коло його наукових інтересів було надзвичайно широким, оскільки він поєднував глибокі пізнання в царині філософії, історії, археології, етнографії, фольклористики, мовознавства тощо з непересічним талантом письменника. Однак епоха революційних зрушень першої половини ХХ століття, зруйнованих багатообіцяючих подій національного відродження 20-х рр., а далі жорсткого терору 30-х рр. примусила Віктора Петрова відмовитися від письменницької праці, погодитися на співпрацю з радянськими органами НКВС і аж до смерті приховувати багато фактів зі своєї біографії.

Мета дослідження. На основі аналізу масиву текстів біографічних та архівних матеріалів з'ясувати окремі затемнені епізоди життя Віктора Петрова та його взаємини з батьком, а на основі матеріалів, що становлять інтерес радше з погляду локально-красназничого, оприлюднити невідомий раніше момент біографії Віктора Петрова, пов'язаний з історією Уманщини 20-х років ХХ століття.

Методи дослідження. Під час дослідження ми користувалися порівняльно-історичним методом для того, щоб на основі історичних аналогій зробити ширші узагальнення щодо розрізнених фактів з біографії Віктора Петрова (В. Домонтовича) та провести паралелі з іншими представниками українського письменства епохи «розстріляного відродження», біографічним (для інтерпретації духовних проявів його особистості в творчому доробку), джерелознавчим (для виявлення, аналізу та критичного відбору архівних і літературних джерел та верифікації наведених у них фактів), евристичним (для висунення та обґрунтування гіпотетичних припущень щодо затемнених епізодів із життя митця) та почасти психоаналітичним (для з'ясування несвідомих чинників, що вплинули на «конструювання» Віктором Петровим своїх автобіографічного та літературного дискурсів).

Результати. Один із таких затемнених епізодів пов'язаний із соціальним походженням вченого і письменника, оскільки для продовження своєї наукової кар'єри він вимушений був відмовитися від спілкування з батьком, що в останні роки життя був хіротонізований на єпископа Уманського. Доля єпископа Платона довгий час також була невідомою широкому загалу, хоча пам'ять про нього збереглася, як і його могила біля церкви на старовинному Міщанському кладовищі міста Умані Черкаської області. Поштовою для наукової розвідки стали щоденники відомого уманського громадського діяча Петра Курінного, у яких було виявлено згадку про відвідини єпископа Платона сином Гавриїлом незадовго до його смерті.

Висновки. Дослідження досить значного масиву біографічних матеріалів про Віктора Петрова і його родину дало змогу зробити висновок, що під цим прибраним ім'ям ховався сам молодий вчений,

а також висловлено гіпотези, щодо джерел одного із численних його псевдонімів. Для обґрунтування своїх припущень автори дослідження заглибилися в аналіз стосунків між батьком і сином, деякі важливі характеристичні риси їхніх особистостей. Зокрема, було спостережено, що батько мав значний вплив на формування інтересу сина до наукової діяльності і прагнув спрямувати його на продовження родинної традиції діяльності в царині проповідництва і богослов'я. Однак особливості епохи, характер, особисті смаки та певною мірою авантюристична жилка Віктора Петрова стали визначальними для непростого й неоднозначного шляху цієї, безумовно, цікавої і непересічної особистості.

Ключові слова: «Розстріляне Відродження», краєзнавство, містифікація, псевдонім, родина, батько, Єпископ Уманський Платон.

ANOTHER MYSTIFICATION OF VICTOR PETROV (V. DOMONTOVYCH): THE UMAN EPISODE OF THE BIOGRAPHY OF THE SCIENTIST AND WRITER

Lopushan Tetiana Volodymyrivna,
*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Ukrainian literature,
Ukrainian Studies and Methodology Department,
Pavlo Tychyna State Pedagogical University
Litera2u@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4408-6877*

Zarudniak Natalia Ivanivna,
*Senior Lecturer at the Ukrainian literature,
Ukrainian Studies and Methodology Department,
Pavlo Tychyna State Pedagogical University
nzarudnyak1@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7736-0341*

The article attempts to reveal a small episode from the famous Ukrainian scientist Viktor Platonovych Petrov's (V. Domontovych) life. He is fairly called one of the last Ukrainian encyclopedists. The circle of his scientific interests was extremely wide, as he combined a deep knowledge in the fields of philosophy, history, archeology, ethnography, folkloristics, linguistics, etc. with an unparalleled talent as a writer. However, the era of revolutionary changes in the first half of the 20th century, the destroyed promising events of national revival in the 20s, and then the harsh terror of the 30s forced Viktor Petrov to give up his writing work, agree to cooperate with the Soviet NKVD authorities, and hide many facts from his biography until his death.

Purpose. To find out individual obscured episodes of Viktor Petrov's life and his relationship with his father based on the analysis of biographical and archival materials. To publicize a previously unknown moment of Viktor Petrov's biography, related to the history of Umanshchyna 20 years of the 20th century based on the materials that are of interest rather from the point of view of local and regional history.

Methods. In the course of the research, we used the comparative-historical method in order to, on the basis of historical analogies, make broader generalizations about scattered facts from the biography of Viktor Petrov (V. Domontovych) and draw parallels with other representatives of Ukrainian literature of the era of the "shot revival", biographical (for interpretation spiritual manifestations of his personality in his creative work), source studies (for the identification, analysis and critical selection of archival and literary sources and verification of the facts stated in them), heuristic (to put forward and substantiate hypothetical assumptions about obscured episodes from the artist's life) and partly psychoanalytic (to clarify the unconscious factors that influenced Viktor Petrov's "construction" of his autobiographical and literary discourses).

Results. One of such dark episodes is related to the social origin of the scientist and writer. In order to continue his scientific career, he was forced to give up communication with his father, who in the last years of his life was ordained as a bishop of Umansky. The fate of Bishop Platon was also unknown to the general public for a long time, although his memory, as well as his grave, were preserved near church in the ancient Mishchansky cemetery of the city of Uman, Cherkasy region.

The diaries of the famous Uman public figure Pyotr Kurinny were the impetus for scientific research, in which a mention of the visits of Bishop Platon by his son Gabriel shortly before his death was found. The study of a rather large array of biographical materials about Viktor Petrov and his family made it possible to conclude that the young scientist himself was hiding under this disguised name. And hypotheses were also expressed regarding the sources of one of his numerous pseudonyms.

Conclusions. To justify their assumptions, the authors of the study delved into the analysis of the relationship between the father and son as well as into some important characteristic features of their personalities. In particular, it was observed that the father had a significant influence on his son's interest formation in scientific activity. He also thought to direct him to continue the family tradition of activity in the field of preaching and theology. However, the features of the era, the character, personal preferences and, to a certain extent, the adventurous streak of Viktor Petrov, became decisive for the difficult and ambiguous path of this definitely interesting and extraordinary personality.

Key words: “Rozstrilyane Vidrodzhennya”, local history, hoax, pseudonym, family, father, Bishop Platon of Uman.

1. Вступ

Життя і творчість Віктора Петрова (В. Домонтовича) містить численні загадки й авторські містифікації, що зумовлено специфікою доби великих історичних потрясінь, безпосереднім учасником та почасти історіографом якої йому довелося стати. Його праця «Українські культурні діячі УРСР – жертви большевицького терору» (Петров, 1959) є чи не першим документом, що засвідчив злочини більшовизму, спрямовані на знищення української національної еліти, а коли брати ширше, то й культурний геноцид одного з найчисленніших, як на першу половину ХХ століття, народів європейського континенту. Водночас обставини, за яких названа праця стала відомою представникам української діаспори, досить сумнівні, як уся історія зі зникненням Віктора Петрова і його наступної «реінкарнації» вже в Радянському Союзі. Утім, за нинішніх обставин навряд чи можна сподіватися на якісь прориви у цій царині. Попри те що значна спільнота сучасних істориків, літературознавців, краєзнавців-аматорів долучилися до прояснення численних темних місць у біографії Віктора Петрова, до більш-менш повного заповнення цих лакун знадобиться досить багато зусиль. Крім того, більшість архівних матеріалів, пов'язаних із життям письменника, опинилися в центральних сховищах спочатку радянських, а пізніше російських спецслужб, а тому недоступні для дослідників. Тому є важливими навіть невеликі деталі, які дають змогу доповнити біографічні відомості про цю нетривіальну постать ученого-енциклопедиста і яскравого представника українського модернізму 20–30-х років ХХ століття.

Інтерес українських літературознавців до постаті письменника і науковця Віктора Петрова (В. Домонтовича) проявився в українському постімперському просторі ще в 90-х роках разом із виходом монографії С. Павличко «Дискурс модернізму в українській літературі», у якій цілу главу присвячено модерній інтелектуальній прозі Валер'яна Підмогильного та Віктора Петрова (В. Домонтовича) (Павличко, 1999: 209–221). Однак біографія останнього ще досить тривалий час залишалася поза пильною увагою укладачів антологій і біографічних оглядів, присвячених представникам «Розстріляного відродження». Перший, так би мовити «романтичний», етап досліджень був спрямований переважно на героїзацію образів закатованих чи позбавлених волі на довгі роки письменників. Але Віктор Петров як реальна особа не вкладався у вироблену літературознавцями «христологічну» схему: «діяння – мучеництво – вічна слава». Водночас на цьому етапі біографічних досліджень висловлювання щодо тих письменників, чия доля не вкладалася в означену схему, а особливо якщо щодо них виникали підозри щодо співпраці зі сталінським режимом, позначаються виразним негативізмом.

Однак уже в перше десятиліття ХХІ століття можемо відзначити стійкий інтерес і до біографії Віктора Петрова (В. Домонтовича), і до його художнього доробку. Насамперед з'явилися

дослідження наукової спадщини вченого, гігантське значення якої для української гуманітаристики не викликає жодних заперечень. Зокрема, можемо відзначити біографічні нариси межі ХХ–ХХІ століть М. Брайчевського (Брайчевський, 1990: 95–100), Ю. Загоруйко (Загоруйко, 1993), О. Стрижака (Стрижак, 2000: 25–33), В. Ульяновського (Ульяновський, 1995: 178–190), З. Франко (Франко, 1984: 84–87) тощо.

Серед усіх вище названих публікацій найбільший інтерес для нашого дослідження становить стаття В. Ульяновського (Ульяновський, 1995: 178–190) «В пустелі мені з'явився біс», або Про темну мантію Віктора Петрова», у якій зроблено спробу осмислення декларованої В. Петровим проблеми «множинності біографій» людини модерної епохи (Петров, 1946). Оприявлений у ній дискурс аналізу біографії письменника і вченого крізь призму загадковості та множинності власної його біографії простежується в ґрунтовному монографічному дослідженні В. Агеєвої «Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича» (Агеєва, 2006), працях В. Андреева (Андреев, 2017), Г. Грегуль (Грегуль, 2007), З. Загоруйко (Загоруйко, 1992), І. Коляди (Коляда, 2021), Р. Корогодського (Корогодський, 2000), В. Корпусової (Корпусова, 2002, 2005), І. Мазуренко (Мазуренко, 2004), А. Портнова (Портнов, 2021), Р. Хомякова (Хомяков, 2019), М. Шудрі (Шудря, 2005) та ін.

Практично всі зазначені дослідники, додаючи до загальної картини життя та творчості письменника і вченого окремі риси, що допомагають заповнити прогалини й фігури замовчування в його біографії, із жалем констатують, що зробити її більш прозорою дасть змогу лише доступ до закритих нині архівів, а окремі епізоди, можливо, назавжди залишаться таємницею. Знайдені нами в щоденникових записах згадки про Єпископа Уманського Платона та його сина Віктора Петрова ми вже робили спробу інтерпретувати в іншій своїй статті (Войтік, Лопушан, 2019), однак після доповнення фактологічної бази дослідження спробуємо розглянути їх під новим кутом зору.

Мета дослідження. На основі аналізу масиву текстів біографічних та архівних матеріалів з'ясувати окремі затемнені епізоди життя Віктора Петрова та його взаємини з батьком, а на основі матеріалів, що становлять інтерес радше з погляду локально-красназничого, оприлюднити невідомий раніше момент біографії Віктора Петрова (В. Домонтовича), пов'язаний з історією Уманщини 20-х років ХХ століття.

Предметом цього дослідження стало зіставлення та аналіз окремих раніше невідомих фактів біографії письменника і науковця Віктора Петрова (В. Домонтовича) задля заповнення лакун у його життєписі, *об'єктом* – масив літературознавчих і красназничих текстів, архівних джерел та щоденникових записів, у яких висвітлено розрізнені, інколи суперечливі відомості про письменника.

Під час дослідження ми користувалися порівняльно-історичним методом для того, щоб на основі історичних аналогій зробити ширші узагальнення щодо розрізнених фактів з біографії Віктора Петрова (В. Домонтовича) та провести паралелі з іншими представниками українського письменства епохи «розстріляного відродження», біографічним (для інтерпретації духовних проявів його особистості у творчому доробку), джерелознавчим (для виявлення, аналізу та критичного відбору архівних і літературних джерел та верифікації наведених у них фактів), евристичним (для висунення й обґрунтування гіпотетичних припущень щодо затемнених епізодів із життя митця) та почасти психоаналітичним (для з'ясування несвідомих чинників, що вплинули на «конструювання» Віктором Петровим своїх автобіографічного та літературного дискурсів).

2. Містифікації Віктора Петрова

Життя і творчість Віктора Петрова (В. Домонтовича) становить для нас цілий комплекс дивовижних парадоксів і таємниць, які, очевидно, ще не скоро (а, можливо, й ніколи не зможемо розшифрувати). Ще в 90-х роках ХХ століття С. Павличко констатувала: «Творчість Віктора Петрова, відомого також за псевдонімами В. Домонтович і Віктор Бер, залишається малознаною, навіть загадковою. Його літературна й життєва доля була зовсім інакшою і значно

складнішою. Він паралельно прожив декілька цілком відмінних життів, які не лише не перетиналися між собою, а немовби заперечували одні одних» (Павличко, 1999: 3).

Серед цих «відмінних життів» чи не найбільш інтригуючою і оповитою легендами для дослідників біографії вченого і письменника є історія його співпраці з радянськими спецслужбами в роки Другої світової війни. Зокрема, письменник М. Шудря, який мав можливість почути розповідь про деякі моменти з життя радянського агента В. Петрова від нього самого, зауважує, що той запевняв його, що скрізь, де йому випадало діяти, «ніколи не кривив душою: завжди за статутом виконував доручення командування і так же віддано служив окупаційній владі», а також що «для нього Україна не була порожнім звуком, і він, як міг, дбав про її майбутнє. Навіть опинившись за кордоном, у Берліні, викладаючи в Українському університеті чи виступаючи перед емігрантськими колами, Петров ніколи не зраджував свого духовного покликання» (Шудря, 2005: 77). Тут варто зауважити, що Віктор Петров є одним із тих історичних персонажів, котрі навряд чи надаються до спрощеного потрактування в системі координат «свій – чужий». Власне у його романі «Без ґрунту» можемо спостерігати досить широкий спектр позицій українських інтелігентів щодо питань національного, культурного соціального розвитку українства. Спосіб виживання, який вибрав для себе В. Петров у ситуації суспільства максимальної ідеологічної поляризації революційної, постреволуційної, а пізніше безапеляційної тоталітарної епох, – інтелектуальна гра. Віктор Петров надзвичайно високо поцінював наявність у людини блискучого інтелекту вченого, котрий володіє знаннями енциклопедичного типу. Можна навіть припустити, що він вбачав єдину можливість своєї життєвої самореалізації в тому, щоб «напруживши всі свої духовні здібності, ціною найбільших зусиль забезпечити за собою вихід у професуру», оскільки, на думку В. Петрова, за інших обставин навіть успішного в науковому сенсі випускника університету неминуче чекає «пасивне низобіжне самоусунення в глуху безвість провінційного учителювання» (Домонтович, 2003: 467). Найімовірніше, остання ескапада стосується Миколи Зерова, який після закінчення університету став провінційним учителем, не доклавши відповідних зусиль для «виходу в професуру» відразу після студентської лави. Не будемо вдаватися до аналізу психологічних аспектів стосунків між друзями-суперниками, однак сам факт такого досить жорсткого формулювання наводить на думку про абсолютизацію Віктором Петровим ідеї домінування розуму як запоруки життєвого успіху й вивіщення над загалом. Крім того, за свідченнями Г. Костюка, він був схильний до іронії та вбивчих гострих, але точних характеристичних оцінок представників свого оточення, через що його побоювалися й недолюбливали (Костюк, 1987: 142). Чи не найточніше цю визначальну рису особистості Віктора Петрова схарактеризувала В. Агеєва: «Домонтович, митець, що у багатьох своїх творах любив демонструвати релятивність усіх авторитетних істин, деконструювати міфи й ідеологеми, романіст, незрідка захоплений нібито самодостатніми мовними, формальними іграми <...> запраг Абсолюту» (Агеєва, 2018). Одним із виявів цього прагнення абсолюту стала схильність до містифікацій та інтелектуальних ігор, до яких він активно вдавався впродовж усього свого життя.

Свою позицію щодо власної біографії та індивідуальних життєписів людини першої половини ХХ століття загалом він сформулював так: «Час ущільнився... Кожна людина числить за собою кілька життєписів. Одне ім'я стало явно недостатнім для людини. Тотожність імені більше не відповідає зламам етапів. Над усім панує епоха. Функція людини за однієї доби одна, за іншої – інша. У зміні діб утрачає увагу сталість особи. Жаден не має власної біографії, бо його біографія належить відтінкам епох, які круто відрізняються одна від одної» (Петров, 1946: 8). Виходячи із цього життєвого принципу, він вибирає для себе відразу три способи авторської ідентифікації своїх текстів: свої публікації в царині історичній та етнографічній підписує власним іменем, філософські розвідки виходять за авторства В. Бера, художні тексти – В. Домонтовича. Крім того, біографи Віктора Петрова виявили, що він використовував

у різні періоди своєї наукової діяльності також такі псевдоніми, як В. Плят, А. Семьонов, Борис Веріго (Андрєєв, 2017). У псевдонімах, якими Віктор Петров підписував свої наукові, публіцистичні й художні тексти відчуваються відголосок мовних формальних ігор та іронії їх власника, про які ми говорили вище. Зокрема, А. Непохитний (Непохитний, 2008) досить аргументовано доводить, походження псевдоніма В. Домонтович від балтійського антропоніма Daumantas, який перекладається як «той, що багато каламутить», утім застерігаючи, що це лише його власна версія, не підтверджена власником псевдоніма. Але не можна сумніватися, що такий вибір його прихованого значення дуже логічно вкладається в психологічний портрет людини авантюрицького типу, схильної до містифікацій, котра була переконана, що за допомогою інтелекту зможе переграти репресивну радянську машину. Важливою складовою авторських містифікацій стали псевдоніми, які Віктор Петров використовував не лише для авторської ідентифікації текстів, але й у реальному житті задовго до свого резидентства в Німеччині.

Тут варто зауважити, що особливо вразливою точкою для науковця і письменника були не романтичні почуття до Софії Зерової, які деякі його біографи вважають причиною згоди на співпрацю з НКВС, а соціальне походження. Його дід по батькові Мефодій Наумович Петров був дяком церкви при губернській земській лікарні та заштатним псаломщиком церкви Богоматері Всіх Скорботних Радості у Катеринославі. Дідів брат Сава Наумович усе життя прослужив священником церкви в с. Межиріч біля Павлограда. Дід по материнській лінії Віктор Іванович Преображенський був ректором Катеринославської духовної семінарії. Більш детально про родовід Петрова можна прочитати в ґрунтовних спеціальних дослідженнях М. Чабана (Чабан, 2012) і В. Андрєєва (Андрєєв, 2012).

3. Батько і син: уманський епізод у житті Віктора Петрова

Предмет нашого дослідження вимагає зосередитися на постаті іншої важливої для нього особистості, а саме – єпископа Уманського Платона, чия могила збереглася попри досить буремні події ХХ століття на території старовинного кладовища, прилеглого до церкви Успіння Пресвятої Богородиці на території старого мікрорайону міста Умані, відомого як Міщанка. Його доля становить для нас інтерес насамперед тому, що єпископ Платон – батько Віктора Петрова. У 1921 р. він був висвячений на єпископа Уманського. Проте вже тоді він був невиліковно хворий і 4 травня 1922 року помер. Спочатку Платона Петрова поховали на території Успенського собору, але пізніше перепоховали. При цьому з'явилися місцеві перекази про нетлінність тіла отця церкви, що, безумовно, сприяло особливому ставленню до його могили. Відомий уманський громадський діяч П. Ф. Курінний у своєму щоденнику свідчить, що 8 травня він навідався до монастирської церкви на Івангородському передмісті, де йшла служба за покійним, а поховання відбулося 10 травня («Умань і уманчани...», 2014: 310). Звісно, це сам по собі цікавий для нас факт, оскільки дає змогу уточнити дату смерті єпископа Платона, однак ще більший інтерес становить більш ранній щоденниковий запис Курінного від 11 квітня 1922 року, у якому він повідомляє, що познайомився із сином єпископа Гавриїлом Платоновичем Петровим і особіно підкреслює, що той обіймає посаду секретаря Уманської духовної консисторії («Умань і уманчани...», 2014: 300). Однак у всіх документах ми знаходимо незаперечні докази щодо того, що Віктор був єдиним сином, а пізніше і єдиною дитиною в родині. Про це свідчить довідкова книжка Херсонської єпархії, що вийшла друком 1904 р., у якій містилися дані про священника Платона Петрова. Щодо його сімейного стану зазначено: «Вдовць; вь сем. сынъ 10 л.» («Довідкова книга...», 1906: 44–45). Отже, сина Гавриїла у єпископа Платона просто не могло бути фізично. Тож можемо припустити, що до хворого батька приїжджав саме Віктор Петров.

Звісно, прямих свідчень на користь нашої гіпотези ми не маємо, оскільки в ряді автобіографій учений вкрай суперечливий, можливо, цілком свідомо заплутуючи можливих інтересантів у цій справі. В одному випадку він вказує, що відразу після реорганізації у 1920 р. Київського

університету, професорським стипендіатом якого він був з 1918 р., він почав працювати в Етнографічній комісії Української академії наук, однак в іншому випадку вказує 1924 рік. Поряд із цим маємо інформацію, що він учителював у різних київських навчальних закладах для підробітку, у 1921 році рятувався від голоду спочатку в с. Горобіївці на Канівщині, а в 1922 році Микола Зеров запросив його до Баришівки. Як бачимо, до Умані він не їхав, попри те, що тут, також рятуючись від голоду, осів на цілий сезон очолюваний Лесем Курбасом «Кийдрамте» і потягнув за собою досить багато представників мистецької української публіки. Але контакти з батьком-єпископом були вкрай небезпечними для Віктора Петрова, тому він наважився приїхати до батька лише за екстраординарних обставин, а якщо й відвідував його раніше, то робив це не публічно, оскільки в детальних щоденникових записах Петра Курінного єпископ Платон фігурує досить часто, а стосунки з ним і його оточенням досить близькі й довірчі. Однак запис свідчить, що познайомився він із Віктором Петровим менше як за місяць до смерті батька («Умань і уманчани...», 2014: 310). І навіть за цих екстраординарних обставин П. Курінного ввели в оману щодо імені та роду занять сина. Чи було це рішенням батька-єпископа, чи В. Петров, усвідомлюючи небезпечність свого становища, вирішив приховати своє справжнє ім'я сам, ми навряд чи дізнаємося. Щодо цього Г. Грегуль у своїх висновках до статті про походження письменника зауважує: «Він писав правду, але не всю, щоб уникнути зайвих клопотів, адже відомо, що за будь-яких обставин В. Петров вирізнявся обережністю» (Грегуль, 2007: 42). При цьому вона наводить твердження Ю. Шереха, котрий добре знав В. Петрова: «Петров узагалі був дуже обережний. Часто в мене було враження, що він більше думає не про те, що сказати, а про те, чого не сказати, не договорити. Такий же обережний він був у житті. Як Пер Гюнт, він старався обійти життя по кривій» (Шерех, 1998: 119). Крім того, зібрані М. Чабаном факти про долю великої священницької родини Петрових-Преображенських засвідчують, що його побоювання не були безпідставними. Більшість його родичів-священників були репресовані й розстріляні під час сталінського терору. Про перебування Віктора Петрова в Умані засвідчує ще й той факт, що його рукописи 20-х років частково написані на зворотній стороні використаних бланків Уманського позичково-зберігального товариства, членом наглядової ради якого був Петро Курінний і яке було розформоване на час смерті єпископа Платона.

Ще одну гіпотезу хочеться висловити стосовно походження псевдоніма Гавриїл Петров, під яким він фігурує в щоденниках П. Курінного. Визначальною рисою отця Платона були аскетизм та ортодоксальність у питаннях православної віри. Зокрема, на користь цього свідчить та обставина, що відразу після закінчення духовної семінарії він навчався в протисектанській православної школі, а пізніше, як слушно зауважує В. Брюховецький в передмові до першого тому тритомного видання наукових праць В. Петрова «Розвідки», його призначення на службу до Холма «означало в ту пору несхитну довіру з боку церковного «начальства» до чистоти і послідовності його ідеологічних переконань» (Брюховецький, 2013: 11). Варто зауважити, що навіть за непрості ситуації розколу в церковному середовищі між російськими ортодоксами і прихильниками створення української автокефалії в 20-х роках ХХ століття єпископ Платон дотримувався ідеї неподільності православ'я. Свідчення на користь цього теж знаходимо в уже згадуваних нами щоденниках П. Курінного, котрий детально описує обставини розколу й боротьби між очільниками новоствореної української церкви та їхніми опонентами в Київській єпархії, до якої належала Уманщина («Умань і уманчани...», 2014: 269).

Очевидно, з неменшою прискіпливістю ставився батько до освіти й релігійного виховання сина. Ще до навчання в Київській духовній академії він активно працював в царині богослов'я, став автором цілого ряду статей до різних духовних видань. Отже, свій потяг до науки син успадкував від батька. Батько навіть на деякий час відтермінував для виховання сина прийняття чернецтва, а головні настановчі принципи своєї виховної системи він виклав у проповіді:

«Праця – це обов’язок усіх і кожного; ані вік, ані соціальне і майнове становище не звільняють нас від обов’язку трудитися (переклад наш)» (Петров, 1905: 21). Звісно, зразками такого працелюбства для Платона Петрова насамперед були отці-подвижники православ’я. Можна погодитися з В. Брюховецьким, що батько прагнув, щоб син пішов услід за ним шляхом святенництва. Тут хочеться звернути увагу на суперечливий епізод із перебуванням Віктора Петрова в Саратові. Чи справді він там закінчував гімназію? Звідки тоді таке явне прагнення затемнити цей епізод в біографії? Можливо, після закінчення гімназії в Холмі й перед вступом до Київського університету була спроба навчання в Саратовській духовній семінарії, визначальною рисою якої була така близька отцю Платону спрямованість на місіонерство та боротьбу з розкольництвом і сектантством. На жаль, ми не можемо сьогодні дістати документальні підтвердження цього припущення через наші воєнні реалії, але саме воно пояснює обізнаність Віктора Петрова в богословських дисциплінах на такому рівні, який давав йому змогу викладати їх в Українській православній богословській академії в Берліні.

Незаперечним є той факт, що з юних літ у родинному колі Віктор мав доступ до різних релігійних видань, які читав або у яких публікував свої праці батько. І тут ми можемо припустити, що прототипом такого собі Гавриїла Платоновича Петрова, з яким познайомився П. Курінний біля смертного ложа єпископа Платона (а насправді його сина Віктора), був митрополит Гавриїл Петров – визначний російський богослов і проповідник XVII століття. Не знати про нього В. Петров просто не міг, оскільки йому присвячені статті в численних довідниках і енциклопедіях початку XX століття, а в 1914 році в журналі «Християнське читання» вийшли дві статті, присвячені його життю та діяльності за авторством відомого історіографа російського православ’я Б. Титлінова (Титлінов 1914, № 11: 1327–1345; № 12: 1447–1474.). Отже, наше припущення може бути цілком вірогідним.

4. Висновки

Отже, можемо констатувати, що попри досить значний обсяг біографічних студій, присвячених життю та творчості, науковій діяльності письменника і науковця-енциклопедиста Віктора Петрова (В. Домонтовича) ми вимушені констатувати, що багато епізодів його життя залишаються невідомими через свідоме замовчування ним окремих епізодів зі своєї біографії або недоступності українським науковцям успадкованих російськими спецслужбами радянських архівів. Завдяки дослідженню щоденникових записів 20-х років XX століття уманського громадського діяча Петра Курінного ми отримали змогу підтвердити факт перебування Віктора Петрова в місті Умані та його стосунків із батьком – єпископом Уманським Платоном, про який раніше згадувалося лише як про гіпотетичний. Крім того, ми насмілилися висловити деякі припущення щодо походження псевдоніма Гавриїл Петров, яким скористався молодий учений, щоб зберегти інкогніто.

Література:

1. Агеєва В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. Київ, 2006. 432 с.
2. Агеєва В. П. Між релятивністю й абсолютом. *Наукові записки НаУКМА*. Літературознавство. 2018. Т. 1. С. 38-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAL_2018_1_8 (дата звернення: 19.03.2024).
3. Андреев В. 3 роду священників: дитинство та юність Віктора Петрова. *Scriptorium nostrum*. 2017. № 1 (7). С. 7–37.
4. Андреев В. М. Віктор Петров: нариси інтелектуальної біографії вченого. Дніпропетровськ : Герда, 2012. 476 с. (серія Dniprovia).
5. Брайчевський М. В. П. Петров – учений-універсал. *Археологія*. 1990. № 3. С. 95–100.
6. Брюховецький В. Знедійснення дійсності, або *via dolorosa* навспак. *Петров В. Розвідки*. Упорядник, автор передмови і приміток В’ячеслав Брюховецький. Т. 1. Київ, 2013. С. 6–92.
7. Войтік Б., Лопушан Т. Одна із нерозгаданих сторінок долі Віктора Петрова-Домонтовича. *Літературне краєзнавство у системі національно-патріотичного виховання студентів та учнів Уманщини: матеріали регіон. наук.-метод. семінару*. Умань: Візаві, 2019. С. 7–10.

8. Грегуль Г. Соціальне походження Віктора Петрова: невідомі сторінки. *Слово і час*. 2007. № 9. С. 40–43.
9. Довідкова Книга Херсонської єпархії. Одеса, 1906. С. 44–45.
10. Домонтович В. Болотяна Лукроза. *Київські неокласици*. Упор. Наталія Котенко. Київ : Смолоскип, 2015. С. 459–499.
11. Загоруйко Ю. Митець невизначеної долі. Віктор Петров-Домонтович [письменник, літературознавець]. *Слово і час*. 1992. № 7. С. 25–33.
12. Загоруйко Ю. Письменник Віктор Петров [В. Домонтович]. Київ, 1993. 44 с.
13. Коляда І. Віктор Домонтович. Х. : Фоліо, 2021. 128 с.
14. Корогодський Р. На межі... Ще один полонений доби «Українського відродження» [В. Петров]. *Сучасність*. 2000. № 2. С. 146–158.
15. Корпусова В. «Третє» життя В. П. Петрова: «Він був людиною покликання, а не визнання». *Слово і час*. 2002. № 10. С. 69–90.
16. Корпусова В. З архіву Віктора Петрова. (Домонтовича). *Слово і час*. 2006. № 5. С. 73–76.
17. Корпусова В. Невідома сторінка біографії Віктора Петрова (Домонтовича). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського*. Вип. 14. Київ, 2005. С. 859–869.
18. Костюк Г. Зустрічі і прощання. Книга перша. Едмонтон : КІУС, 1987. 743 с.
19. Мазуренко І. Метаморфози Віктора Петрова (В. Домонтовича): Фрагменти життя і творчості за документами доби. *Січеслав*. Вип. 2. Дніпропетровськ, 2004. С. 88–94.
20. Непохитний А. Віктор Платонович Петров та його псевдонім В. Домонтович. URL: <http://biography.nbu.gov.ua/data/vidannya/4/JRN/pdf/37.pdf> (дата звернення: 22.03.2024).
21. Павличко С. Інтелектуальна проза Петрова й Підмогильного. *Дискурс модернізму в українській літературі*. Київ, 1999. С. 209–215.
22. Павличко С. «Роман як інтелектуальна провокація». *Домонтович В. Доктор Серафікус. Без ґрунту*. Київ, 1999. С. 3–16.
23. Петров В. Історіософічні етюди. МУР: Мистецький український рух. 1946. ЗБ. II. С. 8 URL: https://uamoderna.com/images/archiv/13/9_UM_13_Archive_Petrov.pdf (дата звернення: 10.04.2024).
24. Петров П. Слова, промови і повчання, виголошені перед вихованцями Одеського реального училища (1902–1904 р.). Одеса, 1905. 146 с.
25. Петров В. Українські культурні діячі УРСР 1920–1940. Жертви більшовицького терору. Нью Йорк : Пролог, 1959. 80 с. (Суспільно-політична бібліотека. Ч. 1).
26. Портнов А. Віктор Петров і Софія Зерова: Роман у листах. *Віктор Петров. Листи до Софії Зерової*. Київ : Дух і Літера, 2021. С. 4–29.
27. Стрижак О. Віктор Петров. *Народознавство*. 2000. № 58. С. 2–19.
28. Титлінов Б. В. Гавриїл (Петров), митрополит Новгородський і Санкт-Петербурзький (народ. 1730 р., пом. 1801 р. в перші роки життя і служіння. *Християнське читання*. 1914. № 11. С. 1327–1345; № 12. С. 1447–1474.
29. Ульяновський В. «В пустелі мені з'явився біс», або Про темну мантію Віктора Петрова. *Філософська і соціологічна думка*. 1995. № 1–2. С. 178–190.
30. Умань і уманчани очима П. Ф. Курінного / Уклад. Ю. В. Торгалю. Умань : Видавець «Сочінський», 2014. 428 с.
31. Франко З. Т. Він не встиг написати мемуари: Слово про розвідника і вченого В. П. Петрова. Київ, 1984. № 12. С. 84–87.
32. Хомяков Р. Таємні життя Віктора Петрова. URL: <https://amnesia.in.ua/petrov> (дата звернення: 03.04.2024).
33. Чабан М. П. З роду Петрових. Матеріали до історії роду письменника В. Домонтовича (Віктора Петрова). Київ : НаУКМА, 2012. 82 с.
34. Шерех Ю. Віктор Петров, як я його бачив. *Поза книжками і з книжок*. Київ, 1998. С. 115–124.
35. Шудря М. На два фронти. *Вісник Національного університету імені Тараса Шевченка*. Філософія. Політологія. 2005. № 73–75. С. 77.

References:

1. Ageeva, V. (2006). Poetyka paradoksa: Intelktualna proza Viktora Petrova-Domontovycha [Poetics of Paradox: Intellectual Prose of Viktor Petrov-Domontovyich]. Kyiv. 432 p. [in Ukrainian].
2. Aheyeva, V.P. (2018). Mizh relyatyvnistyuu y absolyutom. [Between relativity and the absolute]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Literaturoznnavstvo*. Vol. 1. P. 38–43. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAL_2018_1_8 (Last accessed: 19.03.2024) [in Ukrainian].

3. Andryeyev, V. (2017). Z rodu svyashchenykyv: dytynstvo ta yunist Viktora Petrova [From the family of priests: Viktor Petrov's childhood and youth.]. *Scriptorium nostrum*. № 1 (7). P. 7–37 [in Ukrainian].
4. Andryeyev, V.M. (2012). Viktor Petrov: narysy intelektualnoyi biohrafiyi vchenoho [Viktor Petrov: essays of the intellectual biography of the scientist]. Dnipropetrovsk: Herda. 476 p. (seriya Dniproviana) [in Ukrainian].
5. Braychevskyy, M. (1990). V.P. Petrov – uchenyy-universal. [P. Petrov a universal scientist]. *Arkheolohiya*. № 3. P. 95–100 [in Ukrainian].
6. Bryukhovetskyi, V. (2013). Znediysnennya diynsnoy, abo via dolorosa navspak [Cancellation of reality, or via dolorosa on the contrary]. Petrov V. Intelligence. Compiler, author of the foreword and notes Vyacheslav Bryukhovetskyi. Vol. 1. Kyiv. P. 6–92 [in Ukrainian].
7. Voytik, B., Lopushan, T. (2019). Odnia iz neroz-hadanykh storinok doli Viktora Petrova-Domontovycha [One of the unsolved pages of Viktor Petrov-Domontovych's fate]. *Literaturne kraysnavstvo u systemi natsionalno-patriotychnoho vykhovannya studentiv ta uchniv Umanshchyny: materialy rehion. nauk.-metod. seminaru*. Uman: Vizavi. P. 7–10 [in Ukrainian].
8. Gregul, G. (2007). Sotsialne pokhodzhennya Viktora Petrova: nevidomi storinky [Social origin of Viktor Petrov: unknown pages]. *Slovo i chas*. № 9. P. 40–43 [in Ukrainian].
9. Dovidkova Knyha Khersonskoyi yeparkhiyi. [Reference Book of the Kherson Diocese]. Odesa, 1906. P. 44–45 [in Russian].
10. Domontovych, V. (2015). Bolotyana Lukroza. Kyivski neoklasyky [Bolotyana Lukroz. Kyiv neoclassics]. Upor. Nataliya Kotenko. Kyiv: Smoloskyp, 2015. P. 459–499 [in Ukrainian].
11. Zahoruyko, U. (1992). Mytets nevyznachenoyi doli. Viktor Petrov-Domontovych (pysmennyk, literaturoznavec) [The artist of uncertain fate. Viktor Petrov-Domontovych (writer, literary critic)]. *Slovo i chas*. № 7. P. 25–33 [in Ukrainian].
12. Zahoruyko, U. (1993). Pysmennyk Viktor Petrov (V. Domontovych) [Writer Viktor Petrov (V. Domontovych)]. Kyiv. 44 p. [in Ukrainian].
13. Koliada, I. (2021). Viktor Domontovych [Viktor Domontovych]. Kharkiv: Folio. 128 p. [in Ukrainian].
14. Korohodskyy, R. (2000). Na mezhi... Shche ody n polonenyy doby “Ukrayinskoho vidrodzhennya” (V. Petrov) [On the verge... Another prisoner of the era of the “Ukrainian revival” (V. Petrov)]. *Suchasnist*. № 2. P. 146–158 [in Ukrainian].
15. Korpusova, V. (2002). “Tretye” zhyttya V.P. Petrova: “Vin buv lyudynoyu poklykannya, a ne vyznannya” [“Third” life of V.P. Petrova: “He was a man of calling, not recognition”] *Slovo i chas*. № 10. P. 69–90 [in Ukrainian].
16. Korpusova, V. (2006). Z arkhivu Viktora Petrova. (Domontovycha) [From the archive of Viktor Petrov. (Domontovych)]. *Slovo i chas*. № 5. P. 73–76. [in Ukrainian].
17. Korpusova, V. (2005). Nevidoma storinka biohrafiyi Viktora Petrova (Domontovycha) [An unknown page of the biography of Viktor Petrov (Domontovych)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoyi biblioteky Ukrayiny imeni V.I. Vernadskoho*. Issue 14. Kyiv. P. 859–869 [in Ukrainian].
18. Kostyuk, H. (1987) *Zustrichi i proshchannya* [Meetings and farewells]. Knyha persha. Edmonton: KIUS. 743 p. [in Ukrainian].
19. Mazurenko, I. (2004). *Metamorfozy Viktora Petrova (V. Domontovycha): Frahmenty zhyttya i tvorchosti za dokumentamy doby* [Metamorphoses of Viktor Petrov (V. Domontovych): Fragments of life and creativity according to the documents of the time]. *Sicheslav*. Issue 2. P. 88–94 [in Ukrainian].
20. Nepokhytnyy, A. Viktor Platonovych Petrov ta yoho psevdonim V. Domontovych [Viktor Platonovych Petrov and his pseudonym V. Domontovych] Retrieved from: <http://biography.nbu.gov.ua/data/vidannya/4/JRN/pdf/37.pdf> ((Last accessed: 22.03.2024) [in Ukrainian].
21. Pavlychko, S. (1999). Intelektualna proza Petrova y Pidmohylnoho [Intellectual prose of Petrov and Podmohylny]. *Dyskurs modernizmu v ukrayinskiy literaturi*. Kyiv. P. 209–215 [in Ukrainian].
22. Pavlychko, S. (1999). “Roman yak intelektualna provokatsiya” [“The novel as an intellectual provocation”]. *Domontovych V. Doktor Serafikus. Bez gruntu*. Kyiv. P. 3–16 [in Ukrainian].
23. Petrov, V. *Istoriosofichni etyudy*. MUR: Mystetskyi ukrayinskyi rukh [Historiosophical sketches. MUR: Ukrainian artistic movement]. 1946. ZB. II. P. 8 Retrieved from: https://uamoderna.com/images/archiv/13/9_UM_13_Archive_Petrov.pdf (Last accessed: 10.04.2024) [in Ukrainian].
24. Petrov, P. (1905). *Slova, promovy i povchannya, vyholosheni pered vykhovantsyamy Odeskoho realnoho uchylshcha (1902–1904 r.)* [Words, speeches and sermons delivered to students of the Odessa Real School (1902–1904)]. Odesa. 146 p. [in Russian].
25. Petrov, V. (1959). *Ukrayinski kulturni diyachi URSS 1920–1940. Zhertvy bilshovytskoho teroru* [Ukrainian cultural figures of the Ukrainian SSR 1920–1940. Victims of Bolshevik terror]. Nyu York: Proloh. 80 p. [in Ukrainian].

26. Stryzhak, O. (2000). Viktor Petrov [Victor Petrov]. *Narodoznavstvo*. № 58. P. 2–19 [in Ukrainian].
27. Portnov, A. Viktor Petrov i Sofiia Zerova: Roman u lystakh [Viktor Petrov and Sofia Zerova: A novel in letters]. *Viktor Petrov. Lysty do Sofii Zerovoi*. Kyiv: Dukh i Litera, 2021. P. 4–29 [in Ukrainian].
28. Tytlinov, B. (1914). Havryyil (Petrov), mytropolyt Novhorodskyy i Sankt-Peterburzkyy (narod. 1730 r., pom. 1801 r. v pershi roky zhyttya i sluzhinnya [Gavriil (Petrov), Metropolitan of Novgorod and St. Petersburg (born in 1730, died in 1801 in the first years of his life and ministry)]. *Khrystyianske chytannya*. № 11. P. 1327–1345; № 12. P. 1447–1474 [in Russian].
29. Ulyanovsky, V. (1995). “V pusteli meni zyavyvsya bis”, abo pro temnu mantiyu Viktora Petrova [“A demon appeared to me in the desert,” or about Viktor Petrov's dark mantle]. *Filosofska i sotsiolohichna dumka*. № 1–2. P. 178–190 [in Ukrainian].
30. Uman i umanchany ochyma P.F. Kurinnoho [Uman and Umanchans through the eyes of P.F. Kurinny]. Uklad. YU.V. Torhalo. Uman: Vydavets “Sochinsky”, 2014. 428 p. [in Ukrainian].
31. Franko, Z. (1984). Vin ne vstyh napysaty memuary: Slovo pro rozvidnyka i vchenoho V.P. Petrova [He did not have time to write his memoirs: A word about the scout and scientist V.P. Petrov]. Kyiv, 1984. № 12. P. 84–87 [in Ukrainian].
32. Khomyakov, R. Tayemni zhyttya Viktora Petrova [Secret lives of Viktor Petrov]. Retrieved from: <https://amnesia.in.ua/petrov> (Last accessed: 03.04.2024). [in Ukrainian].
33. Chaban, M. (2012). Z rodu Petrovykh. Materialy do istoriyi rodu pysmennyka V. Domontovycha (Viktora Petrova) [From the Petrov family. Materials for the history of the family of the writer V. Domontovych (Viktor Petrov)]. Kyiv: NaUKMA. 82 p. [in Ukrainian].
34. Sherekh, U. (1998). Viktor Petrov, yak ya yoho bachyv [Viktor Petrov, as I saw him]. *Poza knyzhkamy i z knyzhok*. Kyiv. P. 115–124 [in Ukrainian].
35. Shudrya, M. (2005). Na dva fronty. [On two fronts]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiya. Politolohiya*. № 73–75. P. 77 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.04.2024
The article was received 26 April 2024